

Ο Ιερέυς ως Λειτουργός

Πρωτοπρ. Δημητρίου Β. Τζέρπου,
Λέκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών

(I) Είναι γνωστό ότι η τέλεση της Θείας Λατρείας μαζί με τό κήρυγμα του θείου λόγου αποτελούν τά δύο κύρια καθήκοντα του ιερέως, από τά όποια απορρέουν στή συνέχεια και όλα τά άλλα, όσα οί ποιμένες και διδάσκαλοι του λαού του Θεού επιτελούν, κατά τήν ενάσκηση της ιερατικής τους διακονίας. Γιαυτό και στή δεύτερη ευχή της ακολουθίας της χειροτονίας εις πρεσβύτερον, ως κύριο καθήκον του χειροτονουμένου ορίζεται τό «κηρύσσειν τό ευαγγέλιον της βασιλείας» του Θεού και «προσφέρειν δώρα και θυσίας πνευματικάς». Όταν δέ ό αρχιερέυς έγχειρίζει στόν νεοχειροτονηθέντα πρεσβύτερο τόν καθγιασμένο άρτο, ή «παρακαταθήκη» τήν όποία του έμπιστεύεται «έως της παρουσίας του Κυρίου ήμων Ιησού Χριστού»(1), είναι κυρίως και κατεξοχήν ή ιερουργία της Θείας Λειτουργίας, μέ τήν τέλεση της όποίας αρδεύεται πνευματικά όλόκληρο τό σώμα της Έκκλησίας. «Τούτο δέ φρίκης άπάσης μεστόν», λέγει ό άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης, διότι δεικνύει ότι ό ιερέυς «ούκ άλλον, αλλά τόν Ιησούν τόν ζώντα άρτον λαμβάνει ιερουργείν και τήν ιερωσύνην αυτου και αυτόν ως παρακαταθήκη πιστεύεται»(2).

Έτσι εξηγείται και τό γεγονός γιατί ή ίδια ή Αγία Γραφή, θέλοντας να εκθειάσει τό θεοπρεπές αυτό έργο ταυ ιερέως τόν αποκαλεί άγγελον και Θεόν(3). Και ό ιερός Χρυσόστομος αντιδιαστέλλοντας τήν πνευματικότητα της κατά τήν τάξιν Μελχισηδέκ ιερωσύνης του Ιησού Χριστού προς τήν παχυλότητα της άρωνικής ιερωσύνης της Π. Διαθήκης παραβάλλει τό λειτουργικό έργο του χριστιανού ιερέως προς τήν θυσία του προφήτου Ηλιού: Έστηκε γάρ ό ιερέυς ου πύρ καταφέρων, αλλά τό πνευμα τό άγιον και τήν ικετηριαν επί πολύ ποιείται, ουχ ίνα τις λαμπάς άνωθεν άφθείσα καταναλώση τά προκείμενα, άλλ' ίνα ή χάρις επιπεσούσα τη θυσία, δι' εκείνης τάς άπάντων άνάψη ψυχάς και άργυρίου λαμπροτέρας άποδείξη πεπτρωμένου(4). Ο δέ Συμεών Θεσσαλονίκης εκθειάζοντας τό υπερφύες της χριστιανικής ιερωσύνης παραβάλλει τήν λειτουργική διακονία του ιερέα προς τό αντίστοιχο έργο των έπουρανίων δυνάμεων. Γιαυτό και χαρακτηρίζει τόν ιερέα ως χερουβείμ μέν, επειδή, όπως εκείνα, «όρα όλος διά των μυστηρίων τόν όρώντα τά πάντα, ως σεραφείμ δέ πυρφόρον, τόν ζώντα κατέχων άνθρακα και θρόνον ως αναπαύομενον έχων εν αυτω τόν πανταχού (παρόντα) τη τελετή και τη κοινωνία(5)». Και συμπεραίνει ό άγιος Συμεών ότι τελικά «κατά τό ενεργείν τά μυστήρια υπέρ άγγέλους τήν άξίαν ειλήφαμεν. Τί καινότερον των τοιούτων; τί μείζον αγαθόν προς άνθρώπους; Τίς δύναμις υπερέρα; Τίς έξουσία μείζους πλουτούσα χάριτας; Ίδου ό χους ήμεις και πηλός τε και σκόληξ έξουσία και δυνάμεις όρώμεθα· μάλλον δέ και πλείω τούτων δυνάμει τη της ιερωσύνης δυνάμει. Και πλάσται γάρ της κρείττονος πλάσεως τω βαπτίσματι και τοις λοιποις μυστηρίοις· Και Θεού υίων πατέρες και θέσει θεών ενεργοί και άμαρτίας αναιρέται, και έλευθερωτάι ψυχών και λύται δεσμών αιώνίων και παραδείσου κλειδοϋχοι και τά του Θεού δυνάμενοι και αυτου δεικνύμεθα συνεργοί προς σωτηριαν ανθρώποις».

Μέ τήν έννοια αυτή ή χριστιανική ιερωσύνη καθεαυτήν(6), δέν είναι τίποτε άλλο παρά κατά χάριν μετοχή του ανθρώπου στή μία, μοναδική και ανεπανάληπτη ιερωσύνη του μεγάλου αρχιερέως Ιησού Χριστού, ό όποιος «πάντα έχων εν έαυτω και δι' ήμας πάντα γενόμενος»(7), προσέφερε τόν έαυτό του «εφάπαξ» (Έβρ. 7,27) θυσία ίλαστική για τήν γεφύρωση του χάσματος που δημιούργησε μεταξύ Θεού και ανθρώπου ή άμαρτία. Όντας, έτσι, ό ίδιος «προσφέρων και προσφερόμενος»(8), «τελετάρχης και τελεσιουργός, τελών και τελούμενος και αυτοτελειότης»(9), κατέστησε περιττή κάθε άλλη έννοια και πρακτική ιερατικής θυσίας και προσφοράς, άφου στό έξής υπάρχει ή ευχαριστιακή θυσία του Μυστικού Δείπνου, διαμέσου της όποίας και προσφέρεται άνάως στους άνθρώπους τό αίμα του Κυρίου ως «φάρμακον άθανασίας και αντίδοτον του μή αποθανείν»(10). Γιαυτό και τίποτε άλλο δέν είναι πιό έπωφελές για τούς άνθρώπους και τίποτε πιό προσφιλές στο Θεό από τήν τέλεση της Θείας Ευχαριστίας(11), άφου μέ τήν συχνή τέλεση της « καθαιρουνται αι δυνάμεις του Σατανά και λύεται ό όλεθρος αυτου εν τη όμονοία της πίστεως» (12).

Κάτω από τό φως των άνωτέρω κατανοείται καλλίτερα γιατί ή Έκκλησία χαρακτηρίζεται ως θεσμός ιερωσύνης(13), και γιατί ή ορθόδοξη λατρεία, ως λατρεία λογική (Ρωμ. 12,1), που προσφέρεται «εν Πνεύματι και αληθεία» (Ιωάν.4,23), καταφάσκει ταυτόχρονα και τήν σωματικότητα του ανθρώπου, άφου κατά τό αρχαιο λατινικό άξίωμα anima forma corporis(14). Προς χάριν δέ αυτής ακριβώς της σωματικότητας του ανθρώπου ή Έκκλησία χρησιμοποιεί στή λατρεία της και τίς λεγόμενες λειτουργικές τέχνες, διαμέσου των όποιων και αισθητοποιείται αυτό που δονεί τό έσωτερο είναι του ανθρώπου, τήν καρδιά του, κατά τήν προσευχητική αναφορά της προς τό θείο. Μέ τήν έννοια αυτή θά μπορούσαμε να μιλήσουμε και για τελετουργική τέχνη (Ars celebrandi) (15), της όποίας κύριος διάκονος και υπηρέτης είναι ό λειτουργός ιερέυς(16), ό όποιος «πληρών σχήμα» (17), και «σώζων εικόνα Χριστού»(18), κατά ένα θεοπρεπή τρόπο «τήν έαυτου δανείζει γλώτταν και τήν έαυτου παρέχει χειρα» (19) και

ολόκληρη γενικά ή ύπαρξη του γίνεται διάυλος παροχής της σωστικής χάριτος του Θεού, πού μεταδίδεται στους ανθρώπους με την τέλεση των ιερών μυστηρίων και των άλλων αγιαστικών τελετών. Έπ' αὐτοῦ καταχωρίζουμε στή συνέχεια μερικές σκέψεις ἐν εἶδει αυτοκριτικής, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καί τό πρῶτο βῆμα σ' αὐτή τήν διηλεκτή διαδικασία ἀναζωπύρωσης τοῦ ιερατικοῦ χαρίσματος, γιά τήν ὁποία μέ τόση ἔμφαση ὀμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Β' Τιμ.1,6).

(II) Κατά πρῶτο λόγο ἀναφερόμαστε στή χριστολογική θεώρηση τῆς λειτουργικῆς ἀμφίεσης τοῦ ὀρθοδόξου κληρικοῦ(20), ἡ ὁποία τήν καθιστᾷ σύμβολο αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ιερατικῆς ιδιότητος καί κατά συνέπεια ἀπόλυτη πρῆπόθεση γιά τήν τέλεση ὁποιασδήποτε λειτουργικῆς ἀκολουθίας(21). Σύμφωνα μέ τή σχετική διήγηση τῆς Π. Διαθήκης οἱ πρῶτοπλαστοί ἦσαν γυμνοί, καί «οὐκ ἤσχύοντο» (Γεν. 2,25), διότι ἡ φύση τους, περιβεβλημένη μέ τή χάρη τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργίας, ἔλαμπε ὡς νεότευκτος χρυσοῦς ἀνδριάς(22). Ἐξ αἰτίας, ὁμως, τῆς παρακοῆς πρὸς τήν θεϊκή ἐντολή ἀπογυμνώνονται στή συνέχεια ἀπ' τήν ἀρχική δόξα τῆς θεοειδοῦς ὑπαρξῆς τους, καί περιβάλλονται φύλλα συκῆς καί δερμάτινους χιτῶνες (Γεν 3,21)(23). Γιαυτό καί ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας λέγει, ὅτι τελικά ὁ Χριστός ἔγινε γιά μᾶς «ἄμφιον τό ἐξ οὐρανοῦ καί ἄφθαρτον καί ἀθανασίας ἐμποητικόν»(24). Διότι κατά τό ἀποστολικό ἀνάγνωσμα τῆς ἀκολουθίας τοῦ βαπτίσματος, «ὅσοι εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθημεν Χριστόν ἐνεδύθημεν»(Γαλ. 3,27), πού σημαίνει ὅτι ἐν Χριστῷ ἔχουμε ἀπεκδυθεῖ «τόν παλαιόν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ» καί ἔχουμε ἐνδυθεῖ «τόν νέον, τόν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν» (Κολ. 3,9).

Δυστυχῶς σχετικά μέ αὐτά τά «οὐρανοῦ κάλλους ἄρρητα ἄμφια»(25), μέ τά ὁποία ὁ Θεός κάλυψε τήν μεταπτωτική ὄντολογική γυμνότητα τοῦ ἀνθρώπου, καί ὅπως αὐτά αἰσθητοποιοῦνται μέ τήν ἀμφίεση πού φέρουν οἱ κληρικοί, ὅταν προΐστανται τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας, παρατηρεῖται σήμερα μιά ἀταξία, ἡ ὁποία ἐνίοτε ἐγγίζει τά ὅρια τῆς ἀσυδοσίας. Ἐτσι στό φῶς μιᾶς σύγχρονης ἐνδυματολογικῆς ποιμαντικῆς δεοντολογίας, ὅπως αὐτή προσδιορίζεται ἀπό τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας(26), καταγράφεται ἀρχικά μιά προκλητική χλιδή καί πολυτέλεια περὶ τά ὑλικά ἀπό τά ὁποία κατασκευάζονται τά ιερατικά ἄμφια, ὥστε εὐλόγα νά διερωτᾶται καί ὁ πλέον καλοπροαίρετος πιστός, ἂν πράγματι δικαιολογεῖται νά διατίθενται τόσα ἱερά χρήματα γι' αὐτό τό σκοπό(27). Κανείς βέβαια δέν λέγει νά ἐνδύσουμε στόν πειρασμό τοῦ Ἰούδα, πού ζήτησε νά πωληθεῖ τό πολύτιμο μῦρο, μέ τό ὁποῖο ἡ πόρνη ἐκείνη γυναικίᾳ ἄλειψε τά πόδια τοῦ Ἰησοῦ, καί τό ἀντίτιμό του νά διανεμηθεῖ στους πτωχοῦς(Ματθ. 26,5-13). Διότι ἡ ἀγάπη δέν ἔρχεται ποτέ σέ ἀντίθεση πρὸς τήν εὐσέβεια, μορφή τῆς ὁποίας εἶναι καί ἡ λαμπρότητα τῶν λειτουργικῶν ἀμφίων(28). Ἄλλ' ἐδῶ εἶναι φανερό ὅτι δέν πρόκειται γιά εὐσέβεια, ἀλλά γιά ἓνα ἰδιώνυμο τύπο τρυφῆς, πού καταδικάζεται ἀπερίφραστα ἀπό τοὺς ἁγίους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας(29).

Καταγράφεται ἐπίσης μιά πομπώδης ἐπιδειξιμανία πού ἐκφράζεται κυρίως μέ τόν ἐξεζητημένο διάκοσμο καί τήν ἀφιλόκαλη χρήση τῶν χρωμάτων τῶν ιερῶν ἀμφίων. Καί σ' ὅτι μέν ἀφορᾷ τό πρῶτο ἀξίζει νά ὑπενθυμίσουμε ἐδῶ τόν καυστικό τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ Ἀστέριος Ἀμασειᾶς ψέγει ἀνάλογη συνήθεια τῆς ἐποχῆς του, ἀκόμη καί λαϊκῶν, νά ἐξεικονίζουσαν διάφορα γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ σέ ὑφαντά ἱμάτια, μετατρέποντας τα ἔτσι σέ κινητά εἰκονοστάσια. «Καί ταῦτα ποιοῦντες εὐσεβεῖν νομίζουσιν καί ἱμάτια κεχαρισμένα τῷ Θεῷ ἀμφιένυσθαι»(30). Σ' ὅτι δέ ἀφορᾷ τό δεύτερο εἶναι γνωστό ὅτι ἡ ἀρχαία παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας γνωρίζει δύο βασικά χρώματα ἀμφίων: γιά τίς χαρμόσυνες ἡμέρες τό λευκό, πού παραπέμπει στά «λευκά ὡς τό φῶς» ἱμάτια τοῦ Κυρίου κατά τή Μεταμόρφωσή του στό ὄρος Θαβώρ· καί γιά τίς κατανυκτικές τό πορφυροῦν-ἰῶδες, «τό πάθος ἐκ τούτου καί τόν θάνατον σημαίνοντες τοῦ Κυρίου», κατά τόν Συμεών Θεσσαλονίκης (31). Ὅτιδήποτε ἄλλο βλέπουμε σήμερα στήν ὀρθόδοξη λειτουργική ἱματιοθήκη εἶναι κυρίως δυτικές συνήθειες, πού ἄρχισαν νά παρεισέρονται στήν ὀρθόδοξη ἀνατολή ἰδιαίτερα ἀπό τήν ἐποχή τῶν σταυροφοριῶν, μέ ἀποκορύφωμα τό στυλ μπαρόκ, πού προέκυψε καί σέ μᾶς κατά τοὺς τελευταίους αἰῶνες, δυστυχῶς μέσω τῆς ὁμόδοξης Ρωσίας(32).

Βεβαίως μερικά ἀπό τά προαναφερθέντα στοιχεῖα, καλῶς ἢ κακῶς, θεωρήθηκαν ὡς μιά φυσιολογική ἐξέλιξη καί τῆς δικῆς μας λειτουργικῆς ἐνδυματολογικῆς παράδοσης, σέ τρόπο ὥστε νά καθίσταται σήμερα δύσκολη ὁποιαδήποτε προσπάθεια ἐπιστροφῆς σέ κάποιον ἰδανικό παρελθόν. Στό ὄνομα, ὁμως, μιᾶς ὁμοουσιότητος πρὸς τήν γνήσια παράδοση τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὑπάρχουν πράγματα τά ὁποία σέ καμιά περίπτωση δέν μποροῦν νά γίνουν τελεσιδικά δεκτά. Ἐτσι, ἐκτός τῶν ἀνωτέρω, ἓνα ἀκόμη καιρίας σημασίας στοιχεῖο γιά τήν σύγχρονη λειτουργική ἀμφίεση τοῦ ὀρθοδόξου κληρικοῦ εἶναι ἡ κατά τήν ἐφάμαρτη συμπεριφορά τῶν γραμματέων καί φαρισαίων τάση ὀρισμένων κληρικῶν νά πλατύνουν τά κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν (Ματθ. 23, 5). Ὁ νοῶν νοεῖτω. Ἡ τάση αὐτή σέ σχέση πρὸς τοὺς λαϊκοὺς ἀδελφούς μας δέν εἶναι μόνο σύμπτωμα κληρικοκρατίας, ἀλλά ἔρχεται σέ ἀντίθεση καί μέ τό αἶσθημα ἀπλότητος καί λιτότητας πού τόσο χαρακτηρίζει τίς ἐνδυματολογικές συνήθειες τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων. Στίς δέ ἐνδοιερατικές σχέσεις, μεταξύ ὁμοιοβάθμων καί μὴ κληρικῶν, ὑποδηλοῖ μιά ὑπεροχική διάθεση τῶν μέν ἐναντι τῶν δέ, πού δέν ἀφήνει νά φανεῖ, μαζύ μέ τήν κανονική διακριτότητα τῶν ιερατικῶν βαθμῶν καί ἡ ἐνότητα τοῦ χαρίσματος τῆς ἱερωσύνης, πού ἀπό τή φύση τῆς ὑποδηλοῖ ἡ λειτουργική ἀμφίεση(33). Ἀντιπροσωπευτικά θυμίζουμε ἐδῶ τήν παρατήρηση τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου: «οὐ πολὺ τό

μέσον πρεσβυτέρων καί ἐπισκόπων»(34).

(III).Μιά ἄλλη ἐξίσου σπουδαία πλευρά τῆς λειτουργικῆς διακονίας τοῦ ἱερέως εἶναι αὐτή πού ἀφορᾶ τόσο στήν ἀνελλιπή παρουσία του στό ναό τοῦ Θεοῦ κατά τίς τακτές ὥρες τῆς καθημερινῆς κοινῆς προσευχῆς τῆς Ἐκκλησίας, πού εἶναι οἱ ἀκολουθίες τοῦ Ἑσπερινοῦ καί τοῦ Ὁρθρου καί ἰδιαίτερα ἡ Θεία Λειτουργία, ὅσο καί στήν εὐτακτη τέλεση ὅλων γενικά τῶν λειτουργικῶν ἀκολουθιῶν. Καί σχετικά μέν μέ τό πρῶτο ἕνας παλαιός καί πολυῖστωρ περιτά θέματα τῆς θείας λατρείας ἀρχιερέως, ἔλεγε, ὅτι ὅσο περνάει ὁ καιρός, τόσο καί περισσότερο ἐκλείπει ὁ παραδοσιακός τύπος τοῦ σχολάζοντος ἐν τῷ ναῷ ἱερέως. Πρόκειται, προφανῶς, γιά μιᾶ διαπίστωση πού προέκυψε ἀπό τήν καθημερινή παρατήρηση, ὅτι πράγματι μιᾶ μερίδα τῶν σημερινῶν ἐφημερίων ἱερέων, ἢ προσέρχεται στό ναό κατά ἕνα δημοσιούπαλληλικό τρόπο καί τελεῖ, ἄν καί ὅπως τελεῖ, τίς τακτές ἀκολουθίες μόνο ὅταν ἔχει ἐφημερία, ἢ κατατρίβεται περί ἄλλα πολλά καί διάφορα, παραμελῶτας τό πρῶτιστο ἱερατικό καθήκον πού εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ.

Στή συνάφεια αὐτή εἶναι διδακτικό νά ἀναφέρουμε ὅτι κατά τήν ἐποχή τοῦ ἁγίου Συμεῶν Θεσσαλονίκης εἶχε ἀναπτυχθεῖ μεταξύ τῶν ἱερέων καί ἡ ἀντίληψη ὅτι εἶναι ἀσέβεια ἡ συχνή τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας. Καί διερωτᾶται εὐλογα ὁ ἱερός πατήρ, πῶς εἶναι δυνατό «τό μέγιστον ἔργον τῆς μεγάλης ταύτης διακονίας τοῦ Θεοῦ, τό ὑπέρ πάσης κτίσεως, δι' οὗ εἰς τό εὖ εἶναι τά ὄντα χειραγωγεῖται, Θεῶ ἐνούμενα καί θεία γινόμενα καί μᾶλλον τά λογικά καί ἄνθρωποι πρό πάντων τεθνηκότες καί ζῶντες, ἀργόν ἔσται ποτέ διά τῆς ραθυμίας ἢ καί δοκούσης εὐλαβείας τῶν ἱερέων» (35); Μέ τήν ἴδια ἔμφαση ἐπιμένει ὁ ἅγιος Συμεῶν στή ἀνελλιπή τέλεση τῶν καθημερινῶν ἀκολουθιῶν, ἐπειδή οἱ ἱερεῖς εἶναι κυρίως καί κατ' ἐξοχήν «ὄργανα τῶν ὕμνων Θεοῦ καί τῶν ἱερῶν τελετῶν» καί ἔναντι αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ κόπου των ἀμείβονται ἀπό τοὺς πιστοὺς γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς: «Ὁφειλόμενον τοίνυν ἡμῖν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς προσεδρεύειν, καί εὐλογεῖν ἡμᾶς καί ἀνυμνεῖν καί δοξολογεῖν ἐν παντί καιρῷ τόν πάντων δεσπότην. Καί τοῦτο ποιεῖν καί δι' ἡμᾶς αὐτούς, ὅτι παρ' αὐτοῦ τό εἶναι κεκτήμεθα καί τῶν τοσούτων ἠξιώμεθα δωρεῶν καί ὅτι τετάγμεθα ἀντί παντός τοῦ λαοῦ αἰνεῖν ἡμᾶς τόν Θεόν καί ἔξαρχοι τῆς τῶν πιστῶν ὁμηγύρεως καί ἀντί γλώττης τοῦ λαοῦ παντός καθεστήκαμεν»(36).

Βασικό γνώρισμα τοῦ φιλακόλουθου ἱερέα ἀποτελεῖ ἀκόμη, ὅπως προαναφέραμε, καί ἡ κατά τήν τέλεση ὅλων γενικά τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τήρηση τῆς λειτουργικῆς Τάξεως, ὅπως αὐτή προβλέπεται σήμερα ἀπό τόν ἐν χρήσῃ Τυπικό τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί τά ἰσχύοντα λειτουργικά βιβλία. Ἀναμφίβολα ἡ χριστιανική λατρεία εἶναι ἀπό τή φύση τῆς κυρίως καί κατ' ἐξοχήν πνευματική. Στά πλαίσια, ὅμως, τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καί ἀπό ἀγάπη στό ἀπό σῶμα καί ψυχή ἀποτελούμενο ἄνθρωπο καταφάσκει καί τό αἰσθητό στοιχεῖο, μιᾶ ἀπό τίς βασικές ἐκφράσεις τοῦ ὁποίου εἶναι καί ἡ καθ' ὄρισμένο τελετουργικό ὑπόδειγμα τέλεσῆς τῆς. Ἡ ὕπαρξη δέ αὐτοῦ τοῦ ἐκ τῶν προτέρων συμπεφωνημένου τελετουργικοῦ τύπου, πού περιλαμβάνει σέ μιᾶ κατ' ἀκολουθίαν τάξη λόγους καί μέλη, κινήσεις, σύμβολα καί τᾶ συναφή, διευκολύνει κατ' ἀρχήν τόν λάτρη νά ἐκφράσει καί συνενώσει ὅλες τίς ἐσωτερικές του δυνάμεις σέ μιᾶ ἐνιαία καί σύμφωνη ἀνταπόκριση στή συνάντησή του μέ τόν ὑπερβατικό Θεό. Ταυτόχρονα διευκολύνεται ἡ συλλογική καί ὁμαδική ἐνέργεια τῆς λατρεύουσας κοινότητος καί ἡ ἀπρόσκοπτη καί χωρίς ἀταξίες καί συγχύσεις τέλεση τῆς λατρείας, ὡς κοινῆς ἐκδήλωσης τῆς κοινότητος. Ἡ δέ ἀπό γεννεά σέ γεννεά παράδοση αὐτοῦ τοῦ τελετουργικοῦ ὑποδείγματος λειτουργεῖ ὡς συντηρητική δύναμη τῆς παράδοσης, διασῶζοντας ἔτσι τόν ἱστορικό χαρακτήρα τῆς λατρείας, πού εἶναι ἡ διαχρονική καί οἰκουμενική συμβολική γλῶσσα ἐπικοινωνίας τῆς Ἐκκλησίας μέ τόν κόσμον(37).

Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο ὅτι τήν τήρηση τῆς λειτουργικῆς τάξης οἱ ἅγιοι πατέρες θεωροῦν ὡς μιᾶ ἐπιμέρους πλευρά τῆς γενικότερης τάξης πού πρέπει νά ἐπικρατεῖ μέσα στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας μας(38), κατά τό «πάντα εὐσχημόνως καί κατά τάξιν γινέσθω» τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Α' Κορ.14, 40). Θεωρεῖται δέ ὅτι ἡ Τάξη αὐτή ἀποτελεῖ ἀντανάκλαση τόσο τῆς ἁρμονίας πού ἐπικρατεῖ στό σύμπαν καί ὀλόκληρο τόν κόσμον(39), ὅσο καί τῆς εἰρήνης καί εὐσχημοσύνης πού πρέπει νά ἐπικρατεῖ μέσα στήν καρδιά τῶν ἀνθρώπων κατά τήν προσφορά τῆς Θείας Λατρείας(40). «Προδήλων οὖν ἡμῖν ὄντων τούτων», γράφει στίς ἀρχές τῆς χριστιανικῆς περιόδου ὁ Κλήμης Ρώμης, «καί ἐγκεκυφότες εἰς τά βάθη τῆς θείας γνώσεως, πάντα τάξει ποιεῖν ὀφείλομεν, ὅσα ὁ δεσπότης ἐπιτελεῖν ἐκέλευσεν κατά καιρούς τεταγμένους· τὰς τε προσφοράς καί λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι καί οὐκ εἰκῆ ἢ ἀτάκτως ἐκέλευσεν γίνεσθαι, ἀλλ' ὠρισμένοις καιροῖς καί ὥραις...τῷ γάρ ἀρχιερεῖ ἴδιαι λειτουργία δεδομένα εἰσίν, καί τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος ὁ τόπος προστέτακται καί Λευίταις ἴδιαι διακονίαι ἐπίκεινται· ὁ λαϊκός ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς προστάγμασιν δεδεταί»(41). Καί ὁ ἅγιος Συμεῶν Θεσσαλονίκης, ἀνακεφαλαιώνοντας κατά τόν 14ο αἰ. τήν περί τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Τυπικοῦ βυζαντινῆς λειτουργικῆς θεολογίας γράφει ἐπιγραμματικά: «Οὐκ οἶδας ὅτι τάξις συνέχει πάντα ὡς γέγραπται; Καί ὅτι οὐκ ἔστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ὡς ὁ θεορρήμων ἔφη, ἀλλ' εἰρήνης καί τάξεως; Καί ὅτι ἡ ἐν οὐρανοῖς εὐταξία καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔστιν; Μή παράλυε τοίνυν τήν ἄνωθεν τάξιν· ἀλλά μᾶλλον ἔσω συντηρῶν αὐτήν καί ὑπέρ αὐτῆς ζηλῶν ὅση δύναμις»(42).

Κάτω ἀπό τό φῶς αὐτῆς τῆς παραδόσεως ἐξετάζοντας τώρα τή σύγχρονη λειτουργική πραγματικότητα, θά

μπορούσαμε νά πούμε ότι παρατηρείται, τουλάχιστον στον έλλαδικό χώρο, μιά μείωση του ενδιαφέροντος για τήν εϋτακτη τέλεση τής δημόσιας προσευχής τής Έκκλησίας μας. Εκτός δέ από τήν άγνοια τής λειτουργικής τάξης καθ' έαυτήν και τής σημασίας πού έχει ή άκριβής τήρησή της, φαίνεται ότι ιδιαίτερη ζημιά γίνεται από εκείνους οί όποιοι, είτε μέ πρόθεση νά διορθώσουν κάποια κακώς κείμενα, είτε και στό όνομα του παλαιού αξιώματος «ώς δόξη τῷ προεστῶτι»(43), αυτοσχεδιάζουν και αυθαιρετοῦν(44), περιπλέκοντας ἔτσι ακόμη περισσότερο τά πράγματα. Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι καθοριστικῆς σημασίας ὅσα γράφει ὁ πρῶτος ἐπιμελητής του ἰσχύοντος Τυπικοῦ πρωτοψάλτης του Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντίνος ὁ Βυζάντιος (Εὐθυβούλης)(45): Τό Τυπικό διαμορφώθηκε διά χειρῶν τῶν ὁσίων καί θεοφίλων ὑμνογράφων «εις δόξαν μέν Θεοῦ, τιμῆν δέ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ καί οἰκοδομήν δέ τῶν πιστῶν»....Ὁ γενικός τύπος τῆς λατρείας παραμένει ἀπαράλλακτος, κατά τρόπο ὥστε νά μή μπορεῖ νά γίνει δεκτή καμμιά περί τά καιρία καί οὐσιώδη τροπή ἢ ἀλλοίωση, «μήτε κατά πλεονασμόν, μήτε κατ' ἔνδειαν». Ἐπιτρέπεται, ὅμως, στοὺς προέδρους τῶν Ἐκκλησιῶν, δηλαδή, τοὺς ἐπισκόπους, λόγω τῆς πνευματικῆς οἰκονομίας μέ τήν ὁποία εἶναι ἐμπειστευμένοι «τό διαρρυθμίζειν ἐν ἐπιστήμῃ τά του ἱεροῦ Τυπικοῦ». Σ' ὅ,τι δέ ἀφορᾷ ἰδιαίτερα στήν τυπολογική ἀρχή «ὡς δόξη τῷ προεστῶτι», αὐτή, γράφει ὁ Κωνσταντίνος, ἀφορᾷ τίς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν, τῶν τόπων καί τῆς περιστάσεως, «προσδιορίζοντας τοὺς τόπους καί τās ὥρας, ναί μέν καί τήν παράτασιν ἢ συντομίαν (οὐδέποτε ὅμως ἀποκοπήν ἢ παράλειψιν τῶν ἱερῶν τελετῶν), ἀφορώντας πρὸς καταρτισμόν του ὑπ' αὐτοῦς χριστεπωνύμου πληρώματος»(46).

(IV) Ἡ τελευταία αὐτή ἀπαίτηση του Τυπικοῦ τῆς Μεγάλῆς του Χριστοῦ Ἐκκλησίας περί του καταρτισμοῦ του χριστεπωνύμου πληρώματος, πέραν τῶν προαναφερέντων, ἀποκαλύπτει καί τήν ἐσωτερική δυναμική, τήν ὁποία ἀπό τή φύση τῆς ἐνέχει ἢ ὀρθόδοξη λατρεία καί ἡ ὁποία τότε μόνον ἐνεργοποιεῖται πρὸς τήν σωστή κατεύθυνση, ὅταν ὁ τελικός σκοπός πρὸς τόν ὁποῖον κατατείνει εἶναι ἡ ποιμαντική χειραγώγηση τῶν πιστῶν καί γενικά ἡ οἰκοδομή του σώματος τῆς Ἐκκλησίας(47). Βασική δέ προϋπόθεση γιά τήν ἐπίτευξη του σκοποῦ αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ συναίσθηση ὅτι κατά τήν τέλεση τῶν ἀκολουθιῶν τῶν ἱερῶν Μυστηρίων καί τῶν ἄλλων ἁγιαστικῶν τελετῶν κληρός καί λαός συνιερουργοῦν, γεγονός πού ἀπορρέει ἀπό τήν ὀρθόδοξη δογματική διδασκαλία περί τῆς ἐνότητος του σώματος τῆς Ἐκκλησίας(48) καί τῆς σχέσεως μεταξύ γενικῆς ἱερωσύνης τῶν λαϊκῶν καί χαρισματικῆς ἱερωσύνης τῶν κληρικῶν(49). Ἀναφορικά δέ μέ τόν λειτουργικό ρόλο του ἱερέως στήν περίπτωση αὐτή ὑπάρχουν δύο βασικά ζητούμενα, πρὸς τήν ἐκπλήρωση τῶν ὁποίων θά πρέπει νά ἀποβλέπει κάθε ὀρθοδόξως λατρεύουσα ἐκκλησιαστική κοινότητα.

Τό πρῶτο ἀπό τά στοιχεῖα αὐτά εἶναι ἡ κατά τήν τέλεση τῆς θείας λατρείας διευκόλυνση τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς του λαοῦ(50), κορυφαία στιγμή τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἀπό κοινου ἀπαγγελία τῆς κυριακῆς προσευχῆς(51): καί δεύτερο ὁ διαλογικός τρόπος διατύπωσης τῆς εὐχαριστιακῆς ἀναφορᾶς μέ τό ἐπιβεβαιωτικό Ἀμήν του λαοῦ(52), πού ἀποδεικνύουν ἔτσι ἔμπρακτα τή γενική ἱερωσύνη τῶν λαϊκῶν ὡς τό ἱερατικόν πλήρωμα του προεξάρχοντος τῆς λατρείας ἐπισκόπου(53), του ὁποίου, μετά τόν «ἐπιμερισμό του συνθρόνου» καί τή γένεση τῆς ἐνορίας, «εἰκῶν» εἶναι ὁ πρεσβύτερος(54). Ἰδιαίτερα πρὸς ἐπίτευξη τῆς ἀπαιτούμενης αἰσθητικῆς ἀρμονίας μεταξύ τῶν ἐκφωνήσεων καί παρακελεύσεων του κλήρου καί τῶν ἀντιστοίχων ἀπαντήσεων του λαοῦ, ὅπως καί ὅσο αὐτός ἐκπροσωπεῖται σήμερα ἀπό τοὺς ἱεροψάλτες, ἀνεπτύχθη καί εἰδικό ἐκφωνητικό σύστημα(55), ἡ γνώση του ὁποίου καί ἀπό τοὺς ἱερεῖς συντελεῖ τά μέγιστα στήν ἀπάλειψη τῆς λειτουργικῆς ἀταξίας, τήν ὁποία ὑπαινίσσεται ἰδιαίτερα ἡ Πατριαρχική Ἐγκύκλιος τῆς 8ης Ἰανουαρίου 1880: «Ἀπαγορεύεται ἅμα τῇ ἐξόδῳ τῶν ἁγίων αἰ μεγάλοι φωναί, καί τά κρατήματα καί ἐπιβάλλεται τοῖς ψάλταις ἵνα σιγῶσιν, μέχρι τῆς εἰσόδου τῶν λειτουργῶν εἰς τό ἅγιον βῆμα· ἀπαγορεύεται πρὸς τούτους καί τά λεγόμενα λειτουργικά, ἀνταποκρίνονται δέ τῷ ἱερεῖ οἱ χοροί ἐν ταῖς ἐκφωνήσεσιν αὐτοῦ διά ταπεινῆς καί ἡσύχου μονωδίας κατά τό ἔθιμον τῆς Μ. Ἐκκλησίας(56)».

Τό δεύτερο στοιχεῖο, σχετιζόμενο ἄμεσα μέ τό πρῶτο, εἶναι ἡ εἰς ἐπήκοον του λαοῦ καί ὄχι μυστικῶς ἀνάγνωση τῶν ἱερατικῶν εὐχῶν, τελετουργική πρακτική πού ἐτηρεῖτο σχεδόν ἀπαρέκκλιτα μέχρι τόν 5ο αἰ.(57) καί στηρίζεται ἐδραῖα στήν διδασκαλία του ἀποστόλου Παύλου γιά τήν ἐπ' ὄφελος του λαοῦ καλή χρήση τῶν χαρισμάτων(Α' Κορ. 14,13-17). Ἡ γιά διάφορους λόγους ἐπικρατήσασα κατά τοὺς τελευταίους αἰῶνες μυστική ὑπό τῶν ἱερέων ἀνάγνωση τῶν εὐχῶν εἶχε ὡς συνέπεια, ἀφενός μέν τήν «ἀπόκρυψη» του περιεχομένου τους ἀπό τό λαό (58), καί ἀφετέρου τήν πρὸς κάλυψη του δημιουργηθέντος κενοῦ ἐξεζητημένη ὑπό τῶν ἱεροψαλτῶν μελωδική ἀπόδοση τῶν λεγομένων λειτουργικῶν, καί τῶν ἄλλων ψαλτῶν στοιχείων τῆς ἀναφορᾶς, γεγονός πού προκάλεσε στή συνέχεια καί τήν ἀνάλογη μουσική διαποίκιση τῶν ἱερατικῶν ἐκφωνήσεων. Μέ τόν τρόπο, ὅμως, αὐτό διαταράχθηκε ακόμη περισσότερο ὁ διαλογικός χαρακτήρας καί κατά συνέπεια ἡ νοηματική ἐνότητα τῆς εὐχαριστιακῆς ἀναφορᾶς, μέ τελικό ἀποτέλεσμα τήν ἀλλοίωση του εὐχαριστικοῦ ἤθους τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ στό λαό του Θεοῦ ἐπιφυλάχθηκε τελικά, ἀντί τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς ὁ ρόλος του παθητικοῦ θεατή καί ἀκροατή(59).

Σέ ἀλλοίωση του λειτουργικοῦ ἤθους τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νά ὀδηγήσουν ακόμη καί πολλοί ἄλλοι παράγοντες, ἀπό τοὺς ὁποίους ἐπισημαίνουμε ἰδιαίτερα τρεῖς, πού ἀφοροῦν καί τοὺς ἱερεῖς ὡς προεξάρχοντες τῆς λατρείας: α)

τήν ἀπολυτοποίηση τῶν διαφόρων ἐξωτερικῶν τελετουργικῶν τύπων καί συμβόλων μέ τόν ἐκφυλισμό τους σέ μηχανικά ἐπαναλαμβανόμενες ἐνέργειες, ἢ τή μαγική κατανόηση τους(60), ὥστε νά συμβαίνει συχνά ἐκεῖνο πού καταδικάζει ὁ προφήτης Ἡσαΐας(29,13) ὅταν λέγει ὅτι « ἐγγίζει μοι ὁ λαός οὗτος τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν, ἡ δέ καρδιά αὐτῶν πόρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ». β) Τό ἐπίπλαστο καί ὑποκριτικό ὕφος τῶν λειτουργῶν, ὅπως «σχῆμα ὑψαυχενούν καί κεφαλή ἐξηρμένη καί βῆμα ποδῶν ἀβρόν καί μετέωρον»(61), τά ὅποια σέ συνδυασμό μέ τούς κατά τήν τέλεση τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν ἐπισυμβαίνουντες ἐνίοτε γέλωτες καί συνομιλίες, ἢ τούς ἐφάμαρτους λογισμούς(62), καί τή βαττολογία (Ματθ. 6,7)(63), μετατρέπουν τή λατρεία, ἀπό κατενώπιον τοῦ Θεοῦ προσευχή, σέ θεατρική σκηνή. «Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, λέγεις, παρατηρεῖ ὁ ἱερός Χρυσόστομος, καί τοῦ ἐλέους ἀλλότριον τό ἦθος ἐπιδείκνυσαι. Σῶσόν με βοᾶς καί ξένον τῆς σωτηρίας τό σχῆμα διατυποῖς»(64). Καί γ) τήν σέ βάρος τῆς κατανύξεως ὑπέρμετρη ἐξωτερική λαμπρότητα, τήν ὅποια προσδίδει στή λατρεία,μεταξύ ἄλλων, καί ἡ ἐξεζητημένη διαποικίληση τῆς ψαλμωδίας. Διότι, κατά τούς νηπτικούς πατέρες, αὐτό πού σώζει τόν ἄνθρωπο δέν εἶναι «ἡ καλλιεπία τοῦ ἄσματος, ἀλλ' ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ καί ἡ τήρησις τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν.Τό δέ ἄσμα πολλούς εἰς τά κατώτατα τῆς γῆς κατήγαγεν, οὐ μόνον κοσμικούς, ἀλλά καί ἱερεῖς, ἐκθελῶναν αὐτούς καί εἰς πορνείαν καί ἔτερα πάθη αἰσχροῦ κατακρημνίσαν αὐτούς» (65).

(V).Στό ἀνακεφαλαιωτικό ἐρώτημα γιά τό πότε τελικά ἕνας ἱερέας εἶναι καλός λειτουργός τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ ἡ ἀπάντηση προσδιορίζεται ἀπό δύο βασικά κριτήρια, μέ τά ὅποια καί ἐπιθυμοῦμε νά κατακλείσουμε τή μελέτη αὐτή.

Τό πρῶτο ἀπό τά κριτήρια αὐτά εἶναι ἡ πνευματική προετοιμασία, ἡ ὅποια θά πρέπει νά προηγεῖται τῆς τελέσεως τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καί ἰδιαίτερα τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, πού ἀποτελεῖ τήν πεμπτοσύνη τῆς Ὁρθόδοξης Λατρείας. Διότι ἡ ἔλλειψη πνευματικῆς προετοιμασίας εἶναι ὁ κύριος λόγος γιά τόν ὅποιο οἱ κληρικοί ἔχουν συχνά τήν αἴσθησις ὅτι δέν βιώνουν πραγματικά τήν καλή ἀλλοίωση πού ἐπιφέρει ἡ τέλεση τῆς Θείας εὐχαριστίας.Καί εἶναι πραγματικά τραγικό, τελώντας τή Θεία Λειτουργία, νά σώζονται ὅλοι οἱ ἄλλοι καί νά χάνονται οἱ κύριοι λειτουργοί τῆς. Σέ τί δέ συνίσταται αὐτή ἡ πνευματική προετοιμασία μᾶς τό ὑποδεικνύει συνοπτικά ἡ ἴδια ἡ Διάταξη τῆς Θείας Λειτουργίας, ὅπως τήν κατέγραψε κατά τόν 14ο αἰ. ὁ πατριάρχης Κων/λεως Φιλόθεος ὁ Κόκκινος: «Μέλλον, λέγει, ὁ ἱερεὺς τήν θείαν ἐπιτελεῖν μυσταγωγίαν ὀφείλει προηγουμένως μέν κατηλλαγμένος εἶναι μετά πάντων καί μή ἔχειν κατά τινος καί τήν καρδίαν ὅση δύναμις ἀπό πονηρῶν τηρεῖσαι λογισμῶν, ἐγκρατεῦσθαί τε μικρόν ἀφ' ἐσπέρας καί ἐργηγορέναι μέχρι τοῦ τῆς ἱερουργίας καιροῦ»(66).

Καί στήν μέν μετ' ἄλλων καταλλαγή ἀναφέρεται ἀναλυτικά τό παράγγελμα τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς ἱερέα, πού καταχωρίζεται στήν ἀρχή τοῦ Μ. Ὁρολογίου: «Σπούδασον, ὦ ἱερεῦ, σαυτόν παραστῆσαι ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τόν λόγον τῆς ἀληθείας. Μηδέποτε στής εἰς σύναξιν ἔχθραν ἔχων κατά τινος, ἵνα μή φυγαδεύσης τόν Παράκλητον. Ἐν ἡμέρᾳ συνάξεως μή δικάζου, μή φιλονικεῖ, ἀλλ' ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μένων προσεύχου καί ἀναγίνωσκε μέχρι τῆς ὥρας, ἐν ἧ σε δεῖ τελέσαι τήν θείαν μυσταγωγίαν· καί οὕτω παράσθηθι ἐν κατανύξει καί καθαρᾷ καρδίᾳ τῷ ἀγίῳ θυσιαστηρίῳ, μή περιβλέπων ἔνθεν κακεῖθεν, ἀλλά φρίκη καί φόβῳ παριστάμενος τῷ ἐπουρανίῳ βασιλεῖ»(67). Γιά τήν καθαρότητα τῶν λογισμῶν ἀρκεῖ νά ὑπενθυμίσουμε ὄχι μόνον τήν εὐλαβῆ συνήθεια πού τηροῦν καί πολλοί λαϊκοί νά διαβάζουν ἀφ' ἐσπέρας τήν ἀκολουθία τῆς Μεταλήψεως, ἀλλά καί τήν πνευματική εὐαισθησία πού δείχνει ἡ εὐσέβεια τῶν παλαιῶν ἱερέων νά διαβάζουν πρό τῆς Θείας Λειτουργίας εἰδική ἱλαστική ἀκολουθία, πού περιείχετο στό τέλος τοῦ Ἱερατικοῦ, γιά τήν περίπτωση τῆς ἀθέλητης ἀνδρικής ρεύσης κατά τήν προτεραία τῆς Θείας Λειτουργίας νύκτα. Ὅσον δ' ἀφορᾷ στήν ἐγκράτεια, ἐδῶ ὑπονοεῖται, ἐκτός τῆς νηστείας, καί τό ἐρώτημα τῶν ἐγγάμων κληρικῶν « εἰ δεῖ ἱερωμένον γνῶναι τήν ἴδιαν γυναῖκα καί κατ' αὐτήν τήν ἡμέραν ἱερουργῆσαι, ἢ μετά τό ἱερουργῆσαι γνῶναι αὐτήν». Ἐπ' αὐτοῦ γράφει συμπερασματικά ὁ ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης: « Τά τοιαῦτα γάρ ἀδιαφορίας καί ἀκρασίας ἔργα εἰσίν. Ὁ δέ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεῦεται κατά τόν Παῦλον...Τό λοιπόν ὁ καιρός συνεσταλμένος ἐστίν, ἵνα καί οἱ ἔχοντες γυναῖκας ὡς μή ἔχοντες ζῶσιν, καί οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ ὡς μή καταχρώμενοι. Φυλαξάτωσαν οὖν ἑαυτούς οἱ ἱερωμένοι ἐν τῷ μέλλειν ἱερουργεῖν καί μετά τήν ἱερουργίαν κατ' αὐτήν τήν ἡμέραν, ὡς ἡγιασμένοι ὄντες τῇ κοινωνίᾳ, ὅτι οὐ χρή κοινωνεῖν Θεῷ καί σαρκί» (68).

Τό δεύτερο κριτήριο εἶναι ἂν ὁ τελετουργικός τρόπος μέ τόν ὅποιο ὁ ἱερέας ἐπιτελεῖ τίς διάφορες λειτουργικές ἀκολουθίες καί ἰδιαίτερα τό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἶναι τέτοιος, ὥστε νά μεταφέρει στους πιστούς τό αἶσθημα, ὅτι συμμετέχουν σέ μία συλλειτουργία ἀγγέλων καί ἀνθρώπων(69), καί νά μεταγγίζει στίς ψυχές τους ἕνα μήνυμα γιά τήν καθημερινή τους ζωή, ὅτι «εἶδομεν τό φῶς τό ἀληθινόν, ἐλάβομεν πνεῦμα ἐπουράνιον...»(70). Διότι στό ἅγιο θυσιαστηρίῳ «νύκτωρ καί μεθ' ἡμέραν ἀδιασπάστως παρίστανται ἄγγελοι καί ἴσασι τόν μετά κενοδοξίας καί ὑπερηφανίας καί ἀνθρωπαρεσκείας ψάλλοντα. Γνωρίζουσι καί τούς εὐλαβῶς προσιόντας καί μετά φόβου καί πόθου καί νήψεως, ἑαυτούς βιαζομένους εἰς τό καθαρεῦσαι τόν νοῦν καί τήν συνείδησιν καί τήν καρδίαν ἀπό αἰσchrῶν λογισμῶν καί φαύλων ἐννοιῶν»(71).Αὐτό τό μυσταγωγικό ἦθος τῆς Θείας Λειτουργίας καλούμαστε νά βιώνουμε καθημερινά πρῶτοι ἐμεῖς οἱ κληρικοί, ὅσοι, ἐνώπιον τῆς λατρεύουσας Ἐκκλησίας παρακαθήμεθα στό

ιερὸ σύνθρονον τῶν λειτουργῶν τῶν ἁγίων μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, «προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τύπον Θεοῦ, καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰς τύπον συνεδρίου τῶν Ἀποστόλων, καὶ τῶν διακόνων, τῶν ἐμοὶ γλυκυτάτων, πεπιστευμένων διακονίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ», ὅπως μέ τόση πνευματικὴ τρυφερότητα καὶ εὐαισθησία, γράφει ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος(72). Εἶναι μιά πρόγευση τῆς ἐσχατολογικῆς εἰκόνας τῆς θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας, ποῦ μᾶς περιγράφει τὸ ἱερὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως(4,10-11), ὅπου οἱ εἰκοσιτέσσερες λευχειμονοῦντες πρεσβύτεροι γονυπετοῦν ἐνώπιον τοῦ οὐράνιου θρόνου τοῦ Θεοῦ, «καὶ βαλοῦσιν τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου λέγοντες: Ἄξιός εἶ, ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν, λαβεῖν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν δύναμιν, ὅτι σὺ ἔκτισας τὰ πάντα καὶ διὰ τὸ θέλημά σου ἦσαν καὶ ἐκτίσθησαν».

Σημειώσεις

1. Τρεμπέλας Π., Μικρὸν Εὐχολόγιον , τόμ. Α', Ἀδελφότης Θεολόγων ὁ Σωτήρ, Αθήναι 21998,σ. 233,235.
2. Συμεὼν Θεσσαλονίκης,Διάλογος,κεφ. ΡΠΒ, ΡG 155,392Α .
3. Εἰς ψαλμ. 137α, ΡG 55,407.Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Περί τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν,κεφ. ΣΜ, ΡG 155, 461Α: Ἀλλὰ κατὰ φύσιν μὲν αὐτὸς Θεὸς ἐστὶν καὶ Υἱός, θέσει δέ θεοὶ καὶ κατὰ χάριν ἡμεῖς.
4. Περί ἱερωσύνης, ΡG 48,642 δ.
5. Περί ἱερωσύνης. ΡG 155, 956 Β
6. Γενικά γιὰ τὴν χριστιανικὴ ἱερωσύνη βλ.Theodorou Ev., Das Priestertum nach dem Zeugnis der byzantinischen Liturgischen Texte. Diakon- Diakonisse- Priester- Bischof, Θεολογία ΝΖ(1986), σσ. 155-172. Βακάρος Δ.(Πρωτ.), Ἡ ἱερωσύνη στὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῶν πέντε πρώτων αἰώνων, Θεσσαλονίκη 1986.
7. Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Περί τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν,κεφ. ΣΜ, ΡG 155, 457D.
8. Εὐχή τοῦ χειροβυκτοῦ τῆς θείας λειτουργίας .
9. Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Περί τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν,κεφ. ΣΛΗ, ΡG 155, 456Α.
10. Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίους ΧΙΙΙ, ΒΕΠΕΣ 2, σ. 296.
11. Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Περί ἱερωσύνης, ΡG 155, 969Α.
12. Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίους ΧΧ, ΒΕΠΕΣ 2, σ. 292.
13. Διονυσίου Ψαριανοῦ, (+Μητροπολίτου Σεργίων καὶ Κοζάνης), Χαριστήριος ὠδή, ἐν Ἀθήναις 1969, σ. 22.
14. Βλ. Kunzler M., Die Liturgie der Kirche. (Lehrbücher zur katholischen Theologie. Band X- AMATECA), Bonifatius Verlag, Paderborn 2003, σ.166.
15. Βλ Heinz A., Ars celebrandi. Überlegungen zur Kunst, die Liturgie der Kirche zu feiern, στοῦ “Ars celebrandi...”, { Textes et études liturgiques – Studies in liturgie XVII}, edited by Josef Lamberts, Peetres, Leuven 2002.
16. Γιὰ τὸν ἱερατικὸ χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς λατρείας βλ. ἰδιαίτερα: Μεταλληνός Γ. (Πρωτ.), Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας, Ἐκδόσεις Ἄρμος, Αθήναι 1996, σ. 207.
17. Χρυσόστομος, Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, ΡG 49,380: « Οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπός ἐστὶν ὁ ποιῶν τὰ προκείμενα γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν Χριστός. Σχήμα πληρῶν ἔστηκεν ὁ ἱερεὺς, τὰ ὀρήματα φθεγγόμενος ἐκεῖνα· ἡ δὲ δύναμις καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐστὶ» .

[18.](#) Μάρκου Ἐφέσου, Ἐξήγησις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας, PG 160,1168C-1169A.

[19.](#) Χρυσόστομος, Εἰς Ἰωάννην, PG 59,472. Συμεών Θεσσαλονίκης, Περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν, κεφ. MA, PG 155, 181D: «Διὸ οὐδὲ ἡμεῖς ἐνεργοῦμεν τελοῦντες τὰ μυστήρια· ἀλλὰ λειτουργοῦμεν μόνον, ἦτοι ὑπηρετοῦμεν. Αὐτὸς δὲ δι' ἡμῶν λειτουργεῖ».

[20.](#) Γιά τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη καὶ τὸν συμβολισμό τῶν λειτουργικῶν ἀμφίων βλ. ἰδιαίτερα: Καλλίνικος Κ. (Πρωτ.), Ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Ἐκδόσεις Γρηγόρη Ἀθήνα 51969, σσ. 481-496. Κούρκουλας Κ., Τὰ ἱερατικά ἄμφια καὶ ὁ συμβολισμὸς αὐτῶν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, 2η ἐκδοσις, Ἀθήναι 1991. Εὐθύμιος (Στύλιος, Ἐπίσκοπος Ἀχελώου), Χιτῶνες καὶ ἱμάτια, Θεολογικὴ θεώρηση τοῦ ἐνδύματος, Ἐκδόσεις Τήνος, Ἀθήνα 1998, σσ. 230-235. Φουντούλης I., Παράδοση καὶ ἐξέλιξη τῶν λειτουργικῶν ἱερῶν ἀμφίων, στό Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Συνοδική Ἐπιτροπὴ Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης καὶ Μουσικῆς), Τὰ ἱερά ἄμφια καὶ ἡ ἐξωτερικὴ περιβολὴ τοῦ κλήρου. Ἐκδοσις τοῦ Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 2002, σ. 63-76. Γιέβτιτς Αθ., Χριστὸς -ἀρχὴ καὶ τέλος (Ὁ ἅγιος Συμεών Θεσσαλονίκης ὡς ἐρμηνευτὴς τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν), Ἀθήναι 1983, σ. 265 ἔξ. Trenkle E., Liturgische Gewänder und Geräte der Ostkirche. München 1962. Kunzler, μν. ἔργ., σσ. 210-219. Ratziger J. L'Esprit de la liturgie. Ad Solem 2001, Genève, σσ. 170-172.

[21.](#) Συμεών Θεσσαλονίκης, Ἀποκρίσεις IZ, PG 155, 868 D-869 A: «Διὸ καὶ τῶν ἱερῶν ἀμφίων χρεια, καὶ χωρὶς ἐπιτραχηλίου οὐ χρὴ τι τὸν ἱερέα διενεργεῖν, ἐπεὶ καὶ τὰ ἱερά ἄμφια χάριν ἔχουσιν θεῖαν· ὅτι καὶ σημασίαν πνευματικὴν ἕκαστον τούτων ἔχειν τινα καὶ δι' εὐλογίας ἀρχιερατικῆς ἕκαστον τούτων δίδοται. Καὶ ἐν μὲν τῇ θεῖα λειτουργίᾳ, χρὴ ἅπαντα ἐνδεδυθῆναι, ἐν ταῖς λοιπαῖς δὲ ἱεραῖς τελεταῖς, ὅτε τοῦτο σὺνηθες, καὶ τὰ κατὰ παράδοσιν ὄντα, μὴ καταλύειν ποτέ, κἂν δοκῶσιν ἐλάχιστα· τῶς δὲ χωρὶς ἐπιτραχηλίου μηδεμίαν τελεῖν τελετὴν, καὶ εἰ ἀνάγκη τις ἐπέχει τινὰ γενέσθαι τελετὴν ἢ εὐχὴν, ἢ βάπτισμα, ἢ ἄλλο τι τῶν ἱερῶν, εἰ μὴ εὐρεθῆι ἐπιτραχήλιον, ἵνα μὴ καταληφθῆι τό ἔργον, ἢ ζώνην ἢ ἀπὸ σχοινίου τι μέρος, ἢ ἀπὸ ὑφάσματος ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖτω καὶ ὡς ἐπιτραχήλιον περιβαλλέσθω καὶ ἐνεργεῖτω τὴν τελετὴν· καὶ μετὰ ταύτην ἐκεῖνο μὴ ὡς κοινόν ἡγεῖσθω, ἀλλ' ἢ εἰς χρεῖαν ἔχετω ἱεράν εἰ ἀρμόδιον, ἢ ἐν ἰδίῳ τόπῳ ἀποτιθέσθω, ὥστε μὴ κοινόν εἶναι. Ἐκεῖνα δὲ μόνον χωρὶς ἐπιτραχηλίου ἐνεργεῖ, ὅσα καὶ ἐν τοῖς μοναστηρίοις τοῖς ἱερεῦσιν ποιεῖν σὺνηθες ἐν τῷ μεσονυκτικῷ, ταῖς ὥραις καὶ τοῖς ἀποδείπνοις...».

[22.](#) Χρυσόστομος, Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας, PG 51,130.

[23.](#) Γιά τὴν ἔννοια τῶν δερματίνων χιτῶνων βλ. ἰδιαίτερα: Νέλλας Π., Ζῶων θεούμενον. Προοπτικὲς γιὰ μιὰ ὀρθόδοξη κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου. Ἐποπτεία, Ἀθήνα 1979, σ. 47 ἔξ. Εὐθύμιος (Στύλιος), μν. ἔργ., σ. 76 ἔξ.

[24.](#) PG 76,9.

[25.](#) Μακάριος Αἰγύπτιος, Ὁμιλίαι πνευματικά I-IA, ΒΕΠΕΣ 41, σσ. 151-152.

[26.](#) Βλ. σχετικὰ: Εὐθύμιος (Στύλιος, Ἐπίσκοπος Ἀχελώου), Θέματα ποιμαντικῆς δεοντολογίας, Ἀθήνα (χ.χ.), σσ. 51-61. Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Συνοδική Ἐπιτροπὴ Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης καὶ Μουσικῆς), Τὰ ἱερά ἄμφια καὶ ἡ ἐξωτερικὴ περιβολὴ τοῦ κλήρου. Ἐκδοσις τοῦ Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 2002.

[27.](#) «Συνήθως γιὰ τὴ δικαίωσή τους προβάλλεται ἡ παράδοση τῆς βυζαντινῆς μεγαλοπρεπείας, πού τρόπον τινα προδιαγράφει τὸ ὕφος καὶ τὴν δεοντολογία τῆς ὀρθοδόξου λατρείας. Ἡ θέση αὐτὴ δεν εἶναι χωρὶς στήριγμα στὴν ἱστορία τῶν ἀμφίων καὶ τῶν ἐν γένει λειτουργικῶν τύπων τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολῆς. Κατὰ βάσιν μπορεῖ νὰ εἶναι αἰτιολογημένη ἢ τουλάχιστον ἀνεκτὴ. Ἀπὸ ἓνα λαό, ὅμως, πού δίδαξε στὸν κόσμον τὴν εὐγένεια τῆς μορφῆς καὶ τὸ μέτρο, τὴν λιτότητα καὶ τὴν ἁρμονία, πού ἀποστράφηκε τὴν ἐφήμερη καὶ κακόγουστη πολυτέλεια τῆς ἐνδυμασίας τῶν χρυσοφόρων Μήδων, θὰ περιμένε ὁ κόσμος νὰ ἀντισταθεῖ στὸν ἐκβαρβαρισμὸ καὶ νὰ δώσει τὸ παράδειγμα ἀναλόγου αισθητικῆς καὶ στὴν λειτουργικὴ ἀμφίεση τῶν κληρικῶν του. Ἰδιαίτερος δὲ τοῦτο, ὅταν ἔχει μαθητεῦσει στὸν διδάσκοντα «περὶ φιλοπτωχείας», κατὰ τὸ γνωστὸ τροπάριο, στὸν πτωχεύσαντα υἱὸ τοῦ Θεοῦ, στὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐπὶ πῶλου ὄνου καθεσθέντα», γιὰ νὰ λύσει τὴν ἀλογία τῶν ἐθνῶν, τὴν παράλογη δηλαδὴ συμπεριφορὰ ὄλων ἡμῶν». Φουντούλης, μν. ἔργ., σ. 39.

[28.](#) Ζηζιούλας I., (Μητροπολίτου Περγάμου), Ὁ ἐπίσκοπος ὡς προεστὴς τῆς εὐχαριστίας. Διάβαση, Διμηνιαία ἔκδοση Γραμματείας Κατηχήσεως Ἱερᾶς Μητροπόλεως Περιστερίου, 54(2005), σσ. 6-7: «Δέν εἶναι χωρὶς σημασία τὸ ὅτι ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ λειτουργοὶ στὴ θεῖα εὐχαριστία φέρουν λαμπρὲς στολές. Κακῶς σκανδαλίζονται πολλοὶ σήμερα ἀπὸ τὴ λαμπρότητα τῶν ἀμφίων τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ θέλουν δηθθεν νὰ τὰ ἀπλοποιήσουν. Ὅλα στὴ θεία

Εὐχαριστία εἶναι λουσιμένα στό φῶς καί τή λαμπρότητα, γιατί μ' αὐτόν τόν τρόπο ἡ Ἐκκλησία μας θέλησε νά δείξει ὅτι στή θεία λειτουργία ζοῦμε στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἤμαστε παιδιά στά χρόνια μου, θυμοῦμαι ὅτι ἦταν ἀδιανόητο νά πᾶμε στή λειτουργία ἂν δέν φοροῦσαμε τά καλλίτερά μας ρούχα. Καί στό Ἅγιον Ὅρος, τήν πιό αὐθεντική ἔκφραση τοῦ Ὁρθοδόξου Μοναχισμοῦ, ἐκεῖ ὅπου ἡ στέρηση, ἡ ἄσκησις καί ἡ ἀπλότητα τοῦ βίου βιώνονται στό ἔπακρον δέν εἶναι τυχαῖο, τό ὅτι βρίσκονται τά πολυτελέστερα ἄμφια τῶν λειτουργῶν. Ἡ ταπεινότης καί ἀπλότητα τοῦ καθημερινοῦ βίου τῶν μοναχῶν δέν μπορεῖ νά συνεχιστεῖ καί ἐπεκταθεῖ στή θεία Εὐχαριστία. Γιατί στή Θεία Εὐχαριστία ζοῦμε τήν ὑπέρβαση τοῦ Σταυροῦ καί τό δοξασμό του στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ».

[29.](#) Ἀστέριος Ἀμασειάς, Ὁμιλία εἰς τόν πλούσιον καί τόν Λάζαρον 5. ΒΕΠΕΣ 71, σ. 239: «Τρυφή ἐστίν πράγμα πολέμιον φιλαρέτου ζωῆς, βλακειάς δέ καί διαχύσεως δηλούσης, ἀπολαύσεως ἀμέτρου καί ἀνδραποδώδους συνηθείας».

[30.](#) Ὁμιλία εἰς τόν πλούσιον καί τόν Λάζαρον 4. ΒΕΠΕΣ 71, σ.239.

[31.](#) Βλ. σχετικά:Περί τῆς Θείας Προσευχῆς, PG 155, 652C. Goar J., Εὐχολόγιον, sive Rituale Graecorum, Venetiis 1730, (Ανατύπωση Graz 1960), σ. 97(99). Φουντούλης Ι., Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικάς ἀπορίας, τ. Α', Αθήναι 31988, σσ. 56-60. Παπαδόπουλος Κ. (Πρεσβ.), Τό χρῶμα τῶν ἀμφίων τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, Αθήναι 1983.

[32.](#) Εὐθύμιος (Στύλιος), Χιτῶνες καί ἱμάτια, σσ. 233-234. Πανώτης Αρ., Ἡ ἱστορική ἐξέλιξις τῶν ἀμφίων, στό Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Συνοδική Ἐπιτροπή Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης καί Μουσικῆς), Τά ἱερά ἄμφια καί ἡ ἐξωτερική περιβολή τοῦ κλήρου. Ἐκδοσις τοῦ Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Αθήναι 2002, σσ. 46-47.

[33.](#) Προβλ. Θερόμος Β.(Πρωτ.), «Ποιμαντικές καί ψυχολογικές διαστάσεις τῆς ἱερατικῆς περιβολῆς», στό Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Συνοδική Ἐπιτροπή Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης καί Μουσικῆς), Τά ἱερά ἄμφια καί ἡ ἐξωτερική περιβολή τοῦ κλήρου. Ἐκδοσις τοῦ Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Αθήναι 2002, σσ. 133-134.

[34.](#) Ὁμιλία εἰς Α' Τιμόθεον 11,1. PG 62,553.

[35.](#) Περί ἱερωσύνης. PG 155, 969C.

[36.](#) Ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ ἁγίου Συμεῶν, κατά παράθεσιν Φουντούλη Ι., Τό λειτουργικόν ἔργον τοῦ ἱερέως, στό Λειτουργικά Θέματα, τόμ. Γ', Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 17- 18.

[37.](#) Προβλ. Τρεμπέλας Π., Αρχαί καί χαρακτήρ τῆς χριστιανικῆς λατρείας, Ἀδελφότης Θεολόγων Ὁ Σωτήρ, Αθήναι, 1962, σσ. λα'-λδ'.

[38.](#) Κλήμης Ρώμης, Κλημέντια, Ὁμιλία Γ', LXVII.ΒΕΠΕΣ 1, σ. 97: «Χρή οὖν τήν Ἐκκλησίαν, ὡς πόλιν ἐν ὕψει οἰκοδομουμένην, φιλόθεον ἔχει τάξιν καί διοίκησιν καλήν».

[39.](#) Γρηγόριος Θεολόγος, Περί τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας (ΑΒ) 8,9. ΒΕΠΕΣ 60, σσ. 14-15: «Τάξις οὖν τό πᾶν συνεστήσατο. Τάξις συνέχει καί τά ἐπουράνια καί τά ἐπίγεια· τάξις ἐν νοητοῖς· τάξις ἐν αἰσθητοῖς· τάξις ἐν ἀγγέλοις· τάξις ἐν ἄστροις καί κινήσει καί μεγέθει καί σχέσει τῇ πρὸς ἄλληλα καί λαμπρότητι... Τάξις καί τοῖς ζῶσιν ἅπασιν γένεσιν καί τροφήν καί τάς καταλλήλους ἐκάστω χειρας ἐνομοθέτησεν». Γρηγόριος Νύσσης, Ἐγκώμιον εἰς ἅγιον Βασίλειον 1. ΒΕΠΕΣ 69, σ. 353: «Καλήν ἐπέθηκεν ὁ Θεός τήν τάξιν ταῖς ἐτησίαις ταύταις ἡμῶν ἑορταῖς, ἅς διά τινος τεταγμένης ἀκολουθίας κατά τάς ἡμέρας ταύτας ἤδη τε ἠγάγομεν καί πάλιν ἄγομεν».

[40.](#) Γρηγόριος Νύσσης, Ἄσμα ἀσμάτων, Λόγ. ιε'. ΒΕΠΕΣ 66, 315: «Ἐπεὶ οὖν αἱ ἐξουσίαι αὐταὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν καί ἡ τάξις τῶν νοητῶν καί ὑπερκοσμίων δυνάμεων ἀσύγχυτος εἰς τό διηνεκές μένει μηδεμιᾶς κακίας ἀνατρεπούσης τήν ἀταξίαν, διά τοῦτο καί ἡ πρὸς μίμησιν ἐκείνων ψυχῆ, πάντα κατά τάξιν καί εὐσημόνως ποιοῦσα, τοιοῦτον ἐφ' ἑαυτῆς κινεῖ τό θαῦμα, οἷον ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἐκείναις ταῖς τεταγμέναις ἐστίν».

[41.](#) Α' Κλήμεντος 40, 1-2. ΒΕΠΕΣ 1, σ. 29.

[42.](#) Περί τοῦ τέλους ἡμῶν ΤΞΕ, PG 155, 680 BC.

[43.](#) Kniazeff A., «Ad Libitum du Superieur», στό Liturgie de l' Église particulière et Liturgie de l' Église Universelle.

44. Βλ. σχετικά : Heinz A., “ Liturgiewissenschaftliche Forschung und liturgisches Leben der Pharreien” στο Comment faire de la théologie aujourd' hui? Continuité et renouveau. Hg. von Otto Hermann Pesch und Jean- Marie van Cangh, Académie International des Sciences Religieuses(Bruxelles), Paris 2003, σσ. 279-290.

45. Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, Τυπικόν Ἐκκλησιαστικόν. Ἐκδοσις Β', ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, 1851, σσ. α-γ'. Πρβλ. Τερζόπουλος Κ. (Πρεσβύτερος Οἰκονόμος), Ὁ πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Κωνσταντίνος Βυζάντιος (+30 Ἰουνίου 1862). Ἡ συμβολή του στήν ψαλτική τέχνη,{ Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Μελέται 9 }, Ἀθήναι 2004, σσ. 279-281.

46. Καθόμοιο περίπου τρόπο ἐκφράζεται ἐπ' αὐτοῦ καί τό ἰσχύον σήμερα Τυπικόν:«Ὡστε διαγραφομένης πιστώως τῆς τυπικῆς ἀκριβείας, ἀπόκειται τῶ κατά τόπον ἀρχιερεῖ συντέμνειν ἢ παραλείπειν, ἂν ἀπαραίτητος ἀνάγκη καιρῶν, τόπων καί περιστάσεων ἐπιβάλλῃ τοῦτο».Βλ. Τυπικόν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅμοιον καθόλα πρός τήν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκεκριμένη ἔκδοσιν, ἥτις δῖς ἐξεδόθη ὑπό Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, μέ πολλές προσθήκας καί ἐπιδιορθώσεις ὑπό τοῦ πρωτοψάλτου Γεωργίου Βιολάκη... Μ. Σαλίβερος, Ἀθήναι (χ.χ.), σ. δ'.

47. Γιά τή θεία λατρεία ὡς μέσο διαποίμανσης τῶν πιστῶν βλ. ἰδιαίτερα: Χατζηναστάση Κυρ., Τό λειτουργικό ἔργο τοῦ ἐπισκόπου Διονυσίου Ψαριανοῦ. Ποιμαντική προσέγγιση. Μεταπτυχιακή μελέτη πού ὑποβλήθηκε στο Τμήμα Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2004.

48. Χρυσόστομος, Εἰς Φιλιππησίους 3,4. PG 62,204: «Καί ἐν ταῖς εὐχαῖς πολὺ τόν λαόν ἴδοι τις ἂν συνεισφέροντα. Ἐπ' αὐτῶν τῶν φρικωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῶ λαῶ, ἐπεύχεται καί ὁ λαός τῶ ἱερεῖ· τό γάρ Μετά τοῦ Πνεύματός σου, οὐδέν ἄλλο ἐστι ἢ τοῦτο. Τά τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινά, οὐδέ γάρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλά καί ὁ λαός ἅπας. Πρότερον γάρ αὐτῶν λαβῶν φωνήν, εἶτα συντεθειμένων ὅτι ἀξίως καί δικαίως αὐτό γίνεται. Ἄξιον καί δίκαιον, τότε ἄρχεται τῆς εὐχαριστίας. Καί θαυμάζεις, εἶπου μετά τοῦ ἱερέως ὁ λαός φθέγγεται, ὅπου γε καί μετ' αὐτῶν τῶν χερουβεὶμ καί τῶν ἄνω δυνάμεων, κοινῇ τοὺς ἱερούς ἐκεῖνους ὕμνους ἀναπέμπει».

49. Εἶναι ἐπ' αὐτοῦ ἐνδεικτικό τό γεγονός ὅτι τό ἀρχαιότερο ἀπό τά λειτουργικά ἄμφια, τό στιχάριο, κοινό καί στοῦς τρεῖς βαθμούς τῆς ἱερωσύνης, ταυτίζεται νοηματικά πρός τόν ἐμφώτιο χιτῶνα πού ἐνδύονται κατά τό βάπτισμα ὅλοι οἱ πιστοί. Βλ. σχετικά: Καρμίρης Γ., Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, Ἀθήναι 1973, σσ. 444,493-494.Schmemmann ΑΙ, Ἐξ ὕδατος καί πνεύματος, Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1984, σσ. 106-107.

50. Τζέρπος Δ.(Πρωτ.), «Τό αἶτημα τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ κατά τήν τέλεση ταῆς θείας λατρείας, στό λειτουργική ἀνανέωση».Δοκίμια λειτουργικῆς ἀγωγῆς κλήρου καί λαοῦ, Ἐκδόσεις Τήνος, Ἀθήνα 2001, σσ. 53-55, 46-47.Θερμός Β.(Πρωτ.), Τό ξεχασμένο μυστήριον, Ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2003, σ. 118 ἐξ. Πρβλ. Ratzinger J.(Kardinal), « 40 Jahre Konstitution über die Heilige Liturgie. Rückblick und Vorblick». Liturgisches Jahrbuch, Vierteljahreshefte für Fragen des Gottesdienstens,53(2003),σσ. 219-220. Groen B., «Einige Aspekte der heutigen „tätigen Teilnahme“, Heilige Dienst 4 (2004), σσ. 288- 302.

51. Χρυσόστομος, Ὁμιλία εἰς τόν ρμθ' ψαλμόν 1,PG 55,494: «Καί αὕτη δέ ἡ εὐχή τοῦτο αἰνίττεται, ἀπό κοινοῦ πάντων ἀναφερομένη· Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καί, Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν· καί, Μή εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν· καί, Ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπό τοῦ πονηροῦ· τῶ πληθυντικῶ ὀνόματι κεχρημένους. Οὕτω καί τό παλαιόν ἐπαιδεύοντο μετὰ συμφωνίας ψάλλειν καί ἄδειν τῶ Θεῶ, πανταχόθεν εἰς ἀγάπην ἀλειφόμενοι καί ὁμόνοιαν».

52. Χρυσόστομος, Εἰς Α' Κορ. Ὁμιλ. ΛΕ4, PG 61,30:«Ἰδιώτην δέ τόν λαϊκόν λέγει καί δείκνυσι καί αὐτόν οὐ μικράν ὑπομένοντα τήν ζημίαν, ὅταν τό Ἀμήν εἰπεῖν μή δύνηται».

53. Χρυσόστομος Εἰς Φιλιππησίους 3,4. PG 62,204. Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, Σμυρνεῦσιν VIII,1-2.ΒΕΠΕΣ 2, σ. 315:«Ἐκεῖνη βεβαία εὐχαριστία ἠγείσθω, ἢ ὑπό τόν ἐπίσκοπον οὔσα, ἢ ὧ ἂν αὐτός ἐπιτρέψῃ».

54. Μεταλληνός, μν. ἔργ., σσ. 209-210, Σμέμαν Ἀλ., Εὐχαριστία, (Μετάφραση ἀπό τά Ἀγγλικά:Ἰωσήφ Ροϊλίδης), Ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθήνα 22000, σσ. 25-26. Ζηζιούλας Γ,(Μητροπολίτης Περγάμου), Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θεία εὐχαριστία καί τῶ ἐπισκόπῳ κατά τους τρεῖς πρώτους αἰῶνας. Διατριβή ἐπί διδακτορία, Ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 157 ἐξ.

[55.](#) Βλ. Πάρης Ν., Οί έκφωνήσεις στη Θεία Λειτουργία, στό Αναλόγιο, Τέχνη καί λατρεία, Τριμηνιαία Έκδοση Ίερῶς Μητροπόλεως Σεργίων καί Κοζάνης, 5(2003) 77- 99. Πρβλ. Κανιολάκης Ί., Λειτουργική ἀνανέωση καί ψαλτική παράδοση, Έκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2003, σσ. 57-70.Βουρλής Αθ., « Ο τρόπος ἀναγνώσεως-έκφωνήσεως τῶν ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων», στό Ίερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως, Ίερουργεῖν τό εὐαγγέλιον-Ἡ Ἁγία Γραφή στήν Ὁρθόδοξη Λατρεία. Πρακτικά Ε' Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ίερῶν Μητροπόλεων. Κλάδος Έκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, (Σειρά Ποιμαντική Βιβλιοθήκη 10), Αθήνα 2004, σσ. 387- 352.

[56.](#) Παπαδόπουλος Γ., Συμβολαί εἰς τήν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Ἔκδ. Κουλτούρα, σ. 424.

[57.](#) Βλ.Φίλιας Γ, Ὁ τρόπος ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν στή λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἔκδ. Γρηγόρη), Αθήνα 1997, σσ. 46-47.

[58.](#) Μάλιστα οἱ ραθυμότεροι τῶν ἱερέων ἔφτασαν ὡς τό σημεῖο νά παραλείπουν ἐντελῶς τίς εὐχές αὐτές ὡς περιττές, ὁ δέ λαός νά ἀκούει μόνο τίς έκφωνήσεις, οἱ ὁποῖες, ἀποκομμένες ἀπό τή νοηματική συνάφεια τῶν εὐχῶν πού ἐπιστεγάζουν, κατέστησαν οὐσιαστικά ἀκατανόητες. Γι' αὐτό καί δέν εἶναι περίεργο ὅτι στά διάφορα λειτουργικά βοηθήματα (Σύνόψεις, Συνέκδημοι κ.λπ.), πού κυκλοφοροῦσαν κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας πρὸς χρήση τοῦ λαοῦ, καταχωρίζονται καινούργιες εὐχές, πού συντάχτηκαν γιά νά διαβάζονται ἀπό τούς πιστούς κατά τή στιγμή τῆς μυστικῆς ἀνάγνωσης τῶν ἱερατικῶν εὐχῶν.Βλ.Τζέρπος, μν. ἔργ., σ. 49. Simic K., Ἑρμηνεία τῆς Θείας λειτουργίας στόν ἑλληνόφωνο χῶρο κατά τή μεταβυζαντινή περίοδο. Διπλωματική ἐργασία, Αθήνα 2005, σσ. 101-107.

[59.](#) Τζέρπος, ὅπ. παρ., Πάρης, μν. ἔργ., σ. 80.

[60.](#) Τζέρπος Δ.(Πρωτ.), «Ἡ ὀρθόδοξη λατρεία στά ἤθη καί ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», στό Χριστιανική λατρεία καί εἰδωλολατρεία. Πρακτικά ΣΤ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ίερῶν Μητροπόλεων. Κλάδος Έκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Σειρά Ποιμαντική Βιβλιοθήκη 11),σ. 460 ἔξ.

[61.](#) Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τῶν ἐπῶν μετάφρασις παραγγελεμάτων περὶ ἡσυχίας καί ἀρετῶν, Leghertz F., Studien zu Gregor von Nazianz. Mythologie, Überlieferung, Scholiasten, Bonn 1958, σσ. 77-78. Σοφία Σειράχ 19,29-30: «Ἀπό ὀράσεως ἐπιγνωσθήσεται ἀνὴρ, καί ἀπό ἀπαντήσεως προσώπου ἐπιγνωσθήσεται νοήμων, στολισμὸς ἀνδρός καί γέλωσ ὀδόντων καί βήματα ἀνθρώπου ἀναγγελεῖ τά περὶ αὐτοῦ».

[62.](#) Παρακλητική, ἤχος γ', β' στιχηρό τῶν αἰνῶν τοῦ Ὁρθρου τῆς Δευτέρας:«Πολλάκις τήν ὑμνωδίαν ἐκτελῶν, εὐρέθην τήν ἁμαρτίαν ἐκπληρῶν, τῇ μὲν γλώττῃ ἄσματα φθεγγόμενος, τῇ δε ψυχῇ ἄτοπα λογιζόμενος. Ἀλλ' ἐκάτερα διόρθωσον, Χριστέ ὁ Θεός, διά τῆς μετανοίας καί σῶσόν με».

[63.](#) Γρηγόριος Νύσσης, Εἰς τήν (κυριακὴν) προσευχήν, Λόγος Α', ΒΕΠΕΣ 66, σ.331:«Ὁ γάρ ἔμφρων τε καί συνετός καί πρὸς τό χρήσιμον βλέπων λόγος, ὁ δέ ταῖς ἀνυπάρκτοις ἐπιθυμίαις διά τῆς ἀνυποστάτου ἡδονῆς ἐπιχεόμενος οὐκ ἔστι λόγος, ἀλλὰ βαττολόγος, ὡς ἂν τις ἑλληνικώτερον ἐρμηνεύων εἴποι τόν νοῦν, φλυαρία καί λήρος καί φληναφος καί εἰ τι ἄλλο τῆς τοιαύτης σημασίας ἐστίν». Πρβλ. Τσάμης Δ., «Ψαλμωδία καί κατάνυξη», στό Προσφορά Παντελεήμονι Β' τῷ Παναγιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 491-519.

[64.](#) Ἐπαινος τῶν ἀπαντησάντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. PG 56,99B.

[65.](#) Τσάμης, μν. ἔργ., σ. 513.

[66.](#) Τρεμπέλας Π., Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατά τούς ἐν Αθήναις κώδικας, Ἀδελφότης Θεολόγων Ὁ Σωτήρ, Αθήναι 1982, σελ. 1.

[67.](#) Μ. Ὁρολόγιον, Ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Αθήναι 142001.

[68.](#) Ἀποκρίσεις ΙΔ-ΙΕ. PG 155, 864 D- 865 AC. Πρβλ. Καν. 13 τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου:«Ἵσμεν δέ, ὥσπερ καί οἱ ἐν Καρθαγένῃ συνελθόντες, τῆς ἐν βίῳ σεμνότητος τῶν λειτουργῶν τιθέμενοι πρόνοιαν, ἔφασαν, ὥστε τούς ὑποδιακόνους, τούς τά ἱερά μυστήρια ψηλαφῶντας, καί τούς διακόνους καί πρεσβυτέρους κατά τούς ἰδίους ὅρους καί ἐκ τῶν συμβίων ἐγκρατεύεσθαι. Ἵνα καί τό διά τῶν ἀποστόλων παραδοθέν καί ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχαιότητος

κρατηθέν, καί ἡμεῖς ὁμοίως φυλάξωμεν, καιρόν ἐπί παντός ἐπιστάμενοι πράγματος, καί μάλιστα νηστείας καί προσευχῆς. Χρή γάρ τούς τῶ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντας, ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν Ἁγίων μεταχειρήσεως, ἐγκρατεῖς εἶναι ἐν πᾶσιν, ὅπως δυνηθῶσιν, ὁ παρά τοῦ Θεοῦ ἀπλῶς αἰτοῦσιν ἐπιτυχεῖν. Εἴτις οὖν τολμήσοι παρά τούς ἀποστολικούς κανόνας κινούμενος, τινά τῶν ἱερωμένων, πρεσβυτέρων, φαμέν, ἢ διακόνων, ἢ ὑποδιακόνων, ἀποστερεῖν τῆς πρός τήν νόμιμον γυναῖκα συναφείας τε καί κοινωνίας, καθαιρείσθω. Ὡσαύτως καί εἴ τις πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, τήν ἑαυτοῦ γυναῖκα προφάσει εὐλαβείας ἐκβάλλει, ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δέ καθαιρείσθω». Ράλλης-Ποτλῆς, Σύνταγμα Ἱερῶν κανόνων, τόμ. Β, Ἐκδόσεις Γρηγόρη (Φωτοτυπική ἀνατύπωσις 1992), σελ. 334.

[69.](#) Εὐχή εισόδου Θ. Λειτουργίας: «Ποίησον σύν τῇ εισόδῳ ἡμῶν εἴσοδον ἁγίων ἀγγέλων γενέσθαι συλλειτουργούντων ἡμῖν καί συνδοξολογούντων τήν σὴν ἀγαθότητα».Χρυσόστομος, Περί ἱερωσύνης 3, 4(10), PG 48,642γ : «Ἡ ἱερωσύνη τελεῖται μὲν ἐπί γῆς, τάξιν δέ ἐπουρανίων ἔχει ταγμάτων καί μάλα γε εἰκότως... Ὅταν γάρ ἴδῃς τὸν Κύριον τεθυμένον καί κείμενον, καί τὸν ἱερέα ἐφεστῶτα τῷ θύματι καί ἐπευχόμενον, καί πάντας ἐκείνῳ τῷ τιμίῳ φοινισσομένους αἵματι, ἄρα ἔτι μετὰ ἀνθρώπων εἶναι νομίζεις καί ἐπὶ τῆς γῆς ἐστάναι, ἀλλ' οὐκ εὐθέως ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς μετανίστασαι καί πᾶσαν σαρκικὴν διάνοιαν ἐκβάλλων, γυμνῇ τῇ ψυχῇ καί τῷ νῷ καθαρῷ περιβλέπεις τὰ ἐν οὐρανοῖς; Πρβλ. Φουντούλης, Τό λειτουργικόν ἔργον, σ. 11-12. Σούλτς Χ.Γ. Ἡ βυζαντινὴ λειτουργία,Μαρτυρία πίστεως καί συμβολικὴ ἔκφραση. (Ἀπόδοση ἀπὸ τὰ Γερμανικά,π.Δ.Τζέροπος), Ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1998, σ.169 ἐξ..

[70.](#) Ὕμνος τῆς θείας λειτουργίας, προερχόμενος ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τῆς Πεντηκοστῆς, (4ον στιχηρόν ἐσπερινῶ). Βλ. Πεντηκοστάριον, Ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήναι 1994, σ. 489.

[71.](#) Τσάμης, μν. ἔργ., σ. 509-510.

[72.](#) Μαγνησιεῦσιν 6. BEBES 2, σ. 269.